ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 101, Şubat 2020, s. 199-214

ISSN: 2148-2489 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.40283>

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date
24.12.2019

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date
29.02.2020

Dr. Öğr. Üyesi Songül ERDOĞAN
Ahi Evran Üniversitesi, Yeni Türk Dili
songultanboga@gmail.com

ANADOLU AĞIZLARINDAKİ OYA ADLARI ÜZERİNE BİR TASNİF DENEMESİ

Öz

Oya, geleneksel kültürümüzün ve el sanatlarımızın önemi bir koludur. Küçük sandıklarda saklanan ve büyük bir kültürü barındıran oyalara verilen adlar Türk dilinde önemli bir yer tutar. Oyalar, kadınların dışa açılan bir penceresi, söyleyemediği sözlerin tercümanı olmuştur. Kadınlar; öfke, sevinç, kıskançlık gibi duygularını oyalarla dışa yansıtmıştır. Bu dışa vurum sürecinde çevresindeki dağlar, tepeler, çiçekler, renkler ve birçok nesne onlara yardımcı olmuştur. Her yöre kendi kültürünü oyalara yansıtmıştır. Ortaya çıkan bu el emeği göz nuru eserler isimsiz kalmamış ve baskın olan yönleri doğrultusunda isimler almışlardır. Bu çalışmamızda Anadolu'nun çeşitli yörelerinden derlediğimiz ve taradığımız eserlerde geçen başörtüsü kenarı olarak kullanılan oyalara verilen isimler sınıflandırılmaya çalışılmıştır. 449 adet oya adı bu sınıflandırmada yer almıştır. Böylece Türkçenin oya adları konusunda ne kadar zengin bir söz varlığına sahip olduğu ortaya konmuştur.

Anahtar kelimeler: oya adları, oyalar, Anadolu ağızları, Hürrem Sultan, gül oya

A CLASSIFICATION TEST ON LACE NAMES IN ANATOLIAN DIALECTS

Abstract

Lace is an important section of our traditional culture and handicrafts. The names given to the laces hiding in small packing cases and holding deep culture have an important place in Turkish language. The laces turned out to be a window of women opening out and a translator of words that they couldn't verbalise. They abreacted their anger, happiness, jealousy and many other feelings with laces. During this abreacting process, mountains, hills, flowers, colours and some other objects in their surroundings helped them. Each region reflected their own culture on laces. These handicrafts that came out of were not nameless and they took names in line with their dominant features. In this study, the names given to the laces which are mentioned on the works we compiled and scanned and being used as scarf edge are tried to be classified. 449 lace names are included in this classification. Thus, it has been revealed that how rich a vocabulary exists in Turkish on lace names.

Keywords: laces, names, laces Anatolian dialects, Hürrem Sultan, rose lace

Giriş

El sanatlarımızın en önemli kollarından biri olan oya, Türkçe Sözlükte “Genellikle ipek ibrişim kullanarak iğne, mekik, tığ veya firkete ile yapılan ince dantel” olarak tanımlanır.(2002:1523) Kullanım alanları da dikkate alınarak oya sözcüğünün farklı tanımları da yapılabilmektedir. Ayşegül Bahşişoğlu ve Mücella Kahveci tarafından hazırlanan Türk Oyaları Kataloğu adlı çalışmanın giriş bölümünde “İnce bir dantel, kadın çamaşır ve esvaplarının vesair bazı şeylerin kenarlarına iğne ile yapılan veya yapılmış, hazır alınarak da dikilen ipek veya iplikten örgü, oymalı süs. Renkli bir ibrişimden iğne ile çiçek veya yaprak şeklinde örülen işlemenin adı. ” (2001:7) gibi tanımlar da mevcuttur.

Türk danteli olarak adlandırılan oyanın benzetildiği dantel Avrupa’da 16. yüzyılda tanınmıştır. Oya karşılığı olarak kullanılan “dantel” kelimesi 1594 yılında Fransız Akademi Lügatine girmiştir. Batı dillerinde de bu adla tanınmaktadır.

Bu örgülerin kökeni ve Avrupa’da ortaya çıkışı ile ilgili yapılan araştırmalar sonucunda bazı örgü adlarının Ege masallarında geçtiği görülmüştür. 1905’te Menfiz kazılarında bulunan eski örneklerden yola çıkılarak oya sanatının MÖ. 2000 yıllarına kadar uzandığı tespit edilmiştir. İğne ile yapılan örgülerin 12. yüzyılda Anadolu’dan Yunanistan’a ve oradan da İtalya yoluyla Avrupa’ya geçtiği tahmin edilmektedir.(Kahveci-Bahşişoğlu, 2001:7) Günay Karaağaç’a göre “oya” kelimesi Türkçeden Arapça, Bulgarca ve Ermeniceye geçmiştir. (2007: 658) Karaağaç’ın bu tespiti “Oya” kelimesinin Anadolu’dan diğer ülkelere geçtiği tahminini doğrulamaktadır.

En eski kaynaklarımızdan olan Divanı Lügati’t Türk’t e “oya” kelimesi geçmemekle birlikte, “Uragut bezendi kozandı (Kadın makyaj yaptı süslendi.) ” ifadesi yer almaktadır. (Ercilasun, 2014: 277) Süslenmeyi ifade etmek için bezenmek, kozanmak kelimeleri kullanılmıştır. Kıpçak sahası eserlerinden olan İrşâdü’l-Mülûk Ve’s-Selâtin’de “oyu”, Et-Tuhfetü’z-Zekıyye Fi’l-Lügati’t-Türkiyye’de ise “oyu” olarak geçmektedir. (Toparlı-Vural,2003: 207) Ögel sözcüğün Kırgız Türklerinde “oyum” biçiminde kullanıldığını belirtmektedir.(1991:343)

Oya sözü eski tarihlerden bugüne kadar araştırıldığında bunun çok çeşitli örnekleri bulunabilir. Eski Türklerde “kıdhılamak” dedikleri, mendil veya başörtüsünün etrafını kıyılamak da başka bir oya işleme biçimi olabilir (Ögel,1991: 343). Ögel’in bu tespiti doğrudur. Çünkü oya, yapılacak olan zemine tutturulmadan önce zemindeki pürüzlerin kaldırılması, kenarların oya için kıyılanması gerekmektedir. Anadolu ağızlarında özellikle Kırşehir, Nevşehir, Niğde ağızlarında kenarını “kıyıladım” ya da “oyaladım” ifadeleri aynı anlamı karşılayacak şekilde kullanılmaya devam etmektedir. “Kıyıla-“ veya “kıyını git-“ oyanın ilk basamağı ve en basit şeklidir.

Tuncer Gülensoy, “oya” kelimesini uzun ünlü ile gösterdiği oy- “yerleştirmek, sıkıştırmak, dikmek” fiiline dayandırmakla birlikte bunun kesin olmadığını bir yıldız koyarak belirtmiştir. (2007: 640)

Oya sözcüğünün başka dillerde karşılığının bulunmaması ve Arapça, Bulgarca, Ermenice gibi dillere de Türk dilinden geçmiş olması oya sanatının Türklere özgü bir alan olduğunu göstermektedir. Yaptığımız bu çalışma, derlediğimiz ve taradığımız oya adlarının konuşma dilinde yaşaması ve Türkçe kökenli kelimeler olması sebebiyle oya sanatının Türklere doğup geliştiğine bir kanıttır.

Türk dilinde oya ile ilgili birçok terim olmasına rağmen Anadolu ağızları üzerine yapılan çalışmalarda oya ile ilgili herhangi bir derlemeye yer verilmemiştir. ¹ Dil açısından “Ad bilim Açısından Havza ve Vezirköprü Oyaları”, “Söz Varlığı Açısından Kırşehir Yöresi Oyaları” başlıklarını taşıyan iki bildiri ve “Türk Oyaları Katologu’ndan Derleme Sözlüğü’ne Katkılar” başlıklı bir makale mevcuttur. Bu çalışmalarda yer alan oya adları da belirli bir bölgeye yöneliktir. Kültür Bakanlığı Yayınları arasından çıkartılan “Türk Oyaları Kataloğu” adlı çalışmada birçok oya adının olmasına rağmen çalışma bütün şehirleri içermediği için oya adlarının tespiti konusunda yetersiz kalmıştır. Bu sebeple bu çalışmada tasnife tabi tutulan oya adlarına daha çok güzel sanatlar alanında yapılan tezler, kitaplar, makaleler, bildiriler taranarak ve alanda yıllardır yaptığım şahsi derlemelerle ulaşılmıştır. Tasnife tabi tutulan oya adına hangi kaynaktan ulaşıldığı parantezle verilmiştir. Sözlü kaynaklardan derlenen oya adları ise kaynak kişilere numara verilerek tam künyeleri ile belirtilmiştir. Aynı oya adı hem yazılı kaynaklarda hem sözlü kaynaklarda yer alıyorsa öncelik yazılı kaynaklara verilmiştir.

Çalışmamızda tespit ettiğimiz oya adları adların verilmiş sebepleri ve kullanılan kavramlar dikkate alınarak bir sınıflandırılmaya tabi tutulmuştur. Bu kavramlar dikkate alınarak oyalar yirmi alt başlıkta incelenmiştir. Bu sınıflandırmanın dışında kalanlar ise yirmi birinci alt başlıkta incelenmiştir.

Tespit edilen 449 oya adı ve bunların sınıflandırılması şu şekildedir:

Oyaların Adlandırılmasında Temel Alınan Kavramlar

1. Bitkilerle İlgili Kavramların Temel Alındığı Oya Adları

Oyaların adlandırılmasında en çok bitkisel unsurlara başvurulmuştur. Bu bölümde yüz kırk beş oya adı yer almıştır. Bitkinin adına doğrudan yer verilebildiği gibi, onun çiçeği, meyvesi, yaprağı, türü, tadı, duruşu, sapı, meyvesinin rengi, yetiştiği yer, yetiştiği dönem vb. özellikler de ad-

¹ Zeynep Korkmaz, Nevşehir ve Yöresi Ağızları, TDK, Ankara,1994; Erdoğan Boz, Afyonkarahisar Merkez Ağzı (Dil Özellikleri-Metinler-Sözlük)i Gazi Kitabevi, Ankara, 2006; Ahmet Günşen, Kırşehir ve Yöresi Ağızları, TDK, Ankara, 2000; Ahmet B. Ercilasun, Kars İli Ağızları (Ses Bilgisi), TDK, Ankara, 2002; Ahmet Caferoğlu, Anadolu Dialektolojisi Üzerine Malzeme 1, TDK, Ankara, 1994; Ahmet Caferoğlu, Anadolu Ağızlarından Toplamala,TDK, Ankara, 1994;Zikri Turan, Artvin İli Yusufeli İlçesi Uşum Köyü Ağzı, TDK, Ankara, 2006

landırmada dikkate alınmıştır.

Adalya (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 101), ahududu (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 55), alma hışıgı “elma çöpü” (Gökalp, 1991: 137), armut (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 38), aslanağzı (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 115), asma/bağ yaprağı (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 58), ateşçi-çeği (Nurhan, 1999: 144), ayçiçeği (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 95), badem (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 43), çift badem (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 43), acı badem (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 43), biber (Kahveci, Bahşıoğlu, 2001b: 45), biber çiçeği (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 47), boru çiçeği (Kahveci, Bahşıoğlu, 2001b: 113), böğürtlen (Kahveci, Bahşıoğlu, 2001a: 57), çakır diken (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 59), çalı bakıldağı (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 123), çam ağacı (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 57), çam dalı (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 57), çan çiçeği (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 40), çayır çimen (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 181), çimde nergis (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 91), çotur çaltısı (Şenol, 2003: 95), yalancı biber (Kahveci, Bahşıoğlu, 2001b: 47), çiçekli kızılçık (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 31), çilek (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 33), çiğdem (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 99) çörek otu (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 53), sıra selviler (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 216), dağ çileği (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 34), darı püskülü (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 53), darı sapı (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 87), domates çiçeği (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 48), dut (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 35), eğrelti otu (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 52) elma çiçeği (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 32), enginar kafası (Kocabaş, 2000: 161), fesleğen (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 116), Frenk elması (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 77), erik çiçeği (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 46), fındıklı (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 167), fıstık çiçeği (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 42), gelin çiçeği (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 97), gelincik (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 119), gül (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 60), asma gülü (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 67), çıtır gülü (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 63), katmerli gül (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 65), tevrüzi gül (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 71), yedi dağın gülü (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 70), goncalı gül (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 65), göbekli gül (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 104), kadife gül (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 42), karadut (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 51), kefiye (Onuk, 2010: 128), Japon gülü (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 102), yaban gülü (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 68), sarmaşık gülü (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 69), ıtır (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 220), kabak, kabak çiçeği (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 49), kadeh çiçeği (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 56), kadife (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 111), kandil çiçeği (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 71), karanfil (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 73), muskalı karanfil (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 121), Vidin karanfili (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 75), uslu karanfil (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 75), yan karanfil (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 174), akıllı karanfil (Nurhan, 1999: 96), kahve çitliği (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 73), çatlak kahve (Kaykanacı Bayram, 1992: 110), kara üzüm (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 69), karpuz çekirdeği (Şenol, 2003: 163), karnabahar (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 167), karpuzlu (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 37), karpuz dilimi (Kahveci, Bahşıoğlu, 2001b: 37), kasımpatı (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 101), katmerli adalya (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 103), kır çiçeği (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 171), kızılçık (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 29), kiraz oya (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 26), kiraz dalı (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 27), koruk (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 68), kuşkonmaz (Baykasoğlu, 1986: 39), iğde çiçeği (Nurhan, 1999: 125), leylak (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 109), limon (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 40), kaktüs (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 175), küpeli (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 86), limon çiçeği (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 41), hanımeli (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 115), haşhaş tohumu

(Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 74), haşhaş tepesi (Markaloğlu, 1984:55), hayat ağacı (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 158), hıyar çiçeği (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 83), marul oya (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 52) mart yaprağı (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 119), maydanoz (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 51), mayıs çiçeği (Çomaklı, 2008: 20), menekşe (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 77), Afrika menekşesi (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 177), yassı menekşe (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 80), mor menekşe (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 80), kır menekşesi (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 80), hercai menekşe (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 80), meşe yaprağı (Kaykanacı Bayram, 1992: 60), mine çiçeği (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 117), mimoza (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 117), mum çiçeği (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 114), nar çiçeği (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 45), nergis (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 89), ortanca (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 175), onbiray gülü (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 47), patlıcan (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 48), pelit yaprağı (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 56), papatya (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 93), katkat papatya (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 93), peygamber çiçeği (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 89), pırpırım “semizotu” (Onuk, 2005: 2644) portakal (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 38), portakal çiçeği (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 39), söğüt yaprağı (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 169), saat çiçeği (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 49), salkım söğüt (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 116), sardunya (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 43), sarmaşık, yalancı sarmaşık (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 122), saray sarmaşığı (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 166), sultan sarmaşığı (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 122), susam gocuğu (Şenol, 2003: 105), sümbül (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 96), şamıdud (Özaslan, 2015: 90), şebboy (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 116), tere (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 114), tohum püskülü (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 55), tokat çiçeği (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 119), üçlü nergis (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 91), üzüm (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 36), üzüm çöpü (Baykasoğlu, 1986: 52), vişne (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 29), yaban nergisi (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 91), yaka çiçeği (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 45), yıldız (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 105), katmerli yıldız (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 107), tek yıldız (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 107), yonca (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 117), vişne dalı (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 85), zambak (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 112), arpa zambağı (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 112), zembil çiçeği (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 120), zombalak çiçeği (Erzurum, 2017a:183)

2. Hayvanlar ile İlgili Kavramların Temel Alındığı Oya Adları

Bu başlık altında hayvanlar ve hayvanlarla ilgili altmış üç oya adına rastlanmıştır. Doğrudan hayvan adları, hayvanların çeşitli uzuvları, türleri, fiziksel özellikleri, izleri, dışkıları vb. özellikler ad aktarmaları ile oya adı olarak kullanılmıştır.

Akrepli (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 33), aslan ağzı (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 161), balık ağzı (Onuk, 2005: 138), balık kılçığı (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 23), böcek oya (Şenol, 2003:87), bülbül gözü (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 22), bülbül yuvası (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 35), bülüş (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 210), bülüş kıcı (Şenol, 1997:84,85), cığa² (Kaykanacı Bayram, 1992: 108), cüllük gözü (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 22), çayır biti (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 37), çift kuzu (Kaykanacı Bayram, 1992: 56), çift ördek gözü (Şenol, 2003: 45), deve hörüğü (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 165), dudu dilli (Erzurum, 2017/1-149), eşek arısı (Şenol, 1997:36), eşek kulağı (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 32), geyik (Onuk, 2010: 164), geyik boynuzu (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 33), geyik göbeği (Şenol, 2003: 179), güvercin gözü (Şenol, 1997:7), horoz ibiği (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 20), it izi (Erzurum, 2017a

² Kastamonu yöresinde tavuk ve çeşitli kuşların tüylerine cığa denir. (Kaykanacı Bayram, 1992: 108)

:119), kalkan gözü (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 31), karınca boynuzu (Erzurum, 2017/2: 185), kaz ayağı (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 22), keçi memesi (Şenol, 2003: 165), kedi tırnağı (Nurhan, 1999: 83), kedi parmağı (Çomaklı 2008: 22), kelebek (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 16), kıllıkurt (Şenol, 1997:143), kırkayaklı (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 34), koyun gözü (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 31), köstebek tırnağı (Erzurum, 2017/1-301), kuş gözü (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 192), kuş pençesi (Onuk, 2005: 195), kurt dişi (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 26), kuzu boku (Şenol, 2003: 151), kuzulu koyun (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 192), kumrulu yol (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 222), dağ keleş (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 18), ördek gözü (Şenol, 2003:32), örümcek oya (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 18), piliç gözü (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 24), pisi patığı (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 36), salyangoz (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 34), salyangoz kabuğu (Erzurum, 2017/2-:109), serçe ayağı (Özaslan, 2015: 94) sıçan dişi (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 29), sığır sidiği (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 36), sinek bağırsağı (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 35), sivrisinekli (Onuk, 2005: 70), sülük oya (Şenol, 2003:129), şahin gözü (Çomaklı 2008: 36), şahin pençesi (Çomaklı 2008: 33), tavşan kulağı (Onuk, 2005: 223), tavşan topuğu (Onuk, 2005: 60), tepeli tavuk (Markaloğlu, 1986:55), tırtıl (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b:22), tilki kuyruğu (Baykasoğlu, 1986:90), yılan kemiği (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 28)

3. Akrabalık Adlarıyla İlgili Kavramların Temel Alındığı Oya Adları

Yirmi sekiz oya adının yer aldığı bu bölümde en çok gelin ve kaynana ile ilgili adlar tercih edilmiştir. Bu oya adlarının on tanesi gelin üzerine kurulmuştur. Gelin, çantası, yüzü, çiçeği, tacı, kibarlığı vb. yönleriyle daha çok iyi yönde oya adlarına yansırken kaynana, dilli, yumruklu ve göbekli bir kişi olarak olumsuz yönleri ile oya adlarına konu olmuştur. Oya adlarına görümce kibar bir kişilik olarak yansımıştır. Elti ise kimi zaman yan yana olunan bir kişi kimi zaman da çatlatılması gereken bir rakip olarak görülmüştür. Damat sadece “tokadı” ile oya adlarına yansırken kayınpeder ve kayınbirader oya adlarına hiç yansımamıştır.

Analı kızlı (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 152), dev ikizler (Yüksel, 1996:34), damat tokadı (K3), elti çatlatan (K2), gelin elti (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 126), gelin eli (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 177), gelin kemeri (Erzurum, 2017:275), gelin küpesi (Çomaklı 2008: 27), gelin mumu (Onuk, 2005:217), gelin parmağı (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 127), gelin tırnağı (Çomaklı, 2008:14), gelin tacı (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 201), gelin teri (Çomaklı 2008: 26), gelin yüzü (Kaykanacı Bayram,1992:54), gelin bohçası (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 148), gelin görümce (Çomaklı, 2008:14), iki bacı (Çomaklı, 2008:14), iki kardeş (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 152), iki gelin bir kaynana (Gökalp, 1991: 151), kaynana (Erzurum, 2017a: 25), kaynana dili (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 180), kaynana göbeği (Şenol, 1997: 58), kaynana zumzuğu “yumruğu” (Erzurum, 2017a: 145), kibar görümce (Baykasoğlu,1986:73), kibar gelin (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 148), sekiz bacı (Çomaklı 2008: 46), torun yumruğu (Baykasoğlu, 1986: 77), üç elti (Şenol, 2003:215)

4. İnsanların Uzuvarlarıyla İlgili Kavramların Temel Alındığı Oya Adları

İnsanların beş duyu organının yanı sıra, saç, dişi, parmağı, göbeği ve dış görünüş özellikleri otuz bir oya adına yansımıştır. Bazıları doğrudan alınırken bazıları ise sıfat tamlaması ve belirtisiz isim tamlaması şeklinde kurularak insandan nesneye yapılan oluşturulmuştur.

Bacaklı (Nurhan, 1999: 117), bebek dişi (Özaslan, 2015: 58), bebek kafası (Şenol, 1997: 50), beş parmak (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 126), bıçkın bıyığı (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 218),

çapkın bıyığı (Markaloğlu, 1986: 55), çürük diş (Şenol, 1997:4), ergen bıyığı (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 228), sürmeli göz (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 211), ince belli (Şenol, 2003:150), kalp (Onuk, 2010: 67), kambur kız (Şenol, 1997: 126), kaş göz (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 210), kahküllü (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 187), kahkül bastı (Baykanacı Bayram, 1992: 38), kınalı parmak (Onuk, 2010: 85), kız kalbi (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 192), kirpik (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 176), köpek dişi (Şenol, 1997: 44), hanım parmağı (Kaykanacı Bayram, 1992: 38), hanım göbeği (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 182), hatun parmağı (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 128), göğüs kafesi (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 191), ojeli parmak (Şenol, 1997: 70), sakal oya (Şenol, 2003: 65), şaş göz (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 172), üç göz (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 215), üç parmak (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 188), yan kakül (Şenol, 1997: 33), tombul gıdığı (Onuk, 2010: 61), tırnaklı (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 231), pullu göbek (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 223)

5.Günlük Hayatta Kullandığımız Çeşitli Alet ve Eşyaların Temel Alındığı Oya Adları

Günlük hayatımızda kullanılan yetmiş bir oya adı bu bölümde yer almaktadır. Bitki ve hayvanlarla ilgili kavramlardan sonra en çok oya adı bu bölümde yer almaktadır. Kişilerin çevrelerinde gördükleri her türlü araç ve gereç oyalara ad olarak verilmiştir.

Bahçe kapısı (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 135), balon oya (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 136), bilezik (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 214), bisiklet tekeri (Onuk, 2005:280), buket (Nurhan, 1999: 219), bülbül kafesi (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 165), çelenk oya (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 206), üç ayak (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 134), çalı süpürgesi (Şenol, 2003:69), çark (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 182), çan (Şenol, 1997: 140), çingene yelpazesi (Özaslan, 2015: 46), damat bohçası (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 139), değirmen taşı (Kale, 1985: 8), dönme dolap (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 140), dudu bacı küpesi (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 132), düğme (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 138), elbiseli (Yıldırım, 2014: 47), eldiven (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 218), fayton tekeri (Şenol, 1997: 130), fiyonk oya (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 137), gaz lambası (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 225), gece lambası (Kurt, 2001: 201), gerdanlık (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 132), gökte yıldız (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 142), hanım çantası (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 131), hanım küpesi (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 131), hanım küpesi (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 131), hediye paketi (Nurhan, 1999: 263), hızar dişi (Özaslan, 2015:72), hobu parası³ (Kaykanacı Bayram, 1992: 106), iftar tabağı (Şenol, 1997: 114), kaşık (Erzurum, 2017:1-159), kaymak tabağı (Nurhan, 1999: 162), kibrit çöpü (Onuk, 2005:280), kalemler (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 157), kayıklı (Onuk, 2005: 96), kazan kulpu (Şenol, 2003: 43), koza oyası (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 140), köprü oyası (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 135), kurdela (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 137), makine bıçağı (Şenol, 1997:66), merdiven (Şenol, 1997: 12) mezar taşı (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 204), mühür (Onuk, 2005: 235), nikah sepeti (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 130), paralı (Nurhan, 1999: 293), paket taşı (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 204), perde saçağı (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 223), pervane (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 210), testere dişi (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 167), zembil oya (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 128), saçbağı (Onuk, 1988: 90), saray süpürgesi (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 133), sepet (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 185), sormuk (Kurt, 2011: 284), söz sepeti (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 129), su taşı (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 187), tabak (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 134), taç (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 157), tekerlek (Kah-

³ Kastamonu yöresinde akbabaya hobu adı verilir. Küçük derelerdeki üstü pürüzsüz taşlara da hobu parası denir. Oyanın bu taşlara benzemesi sebebiyle bu adı vermişlerdir. (Kaykanacı Bayram, 1992: 106)

veci-Bahşıoğlu, 2001a: 160), teşbih oya (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 208), teyyare oya (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 136), tren yolu (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 155), tren tekeri (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 159), tokaç (Erzurum, 2017: 255), uçak (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 217), üç ocaktaşı (Erzurum, 2017b: 253), vantilatör (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 211), yelpaze (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 178), yüksük taşı (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 203), zembilli (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 153), zilli maşa (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 139)

6. Yer ve Mekân Adlarının Temel Alındığı Oya Adları

Yirmi oyada yer ve mekân adına rastlanmıştır. Örneğin alındığı şehrin adı, gurbetteki sevgilinin yaşadığı yer, oyayı ören kişinin çevresindeki dağlar, tepeler, su kaynakları oya adlarına konu olmuştur.

Adana yolları (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 185), Alaattin Tepesi (Gökalp, 1991: 23), Ankara Kalesi (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 179), Boğaz Köprüsü (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 191), Çankaya Köşkü (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 141), Çetinkaya yolu (Onuk, 2005: 258), Darı Pınarı (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 215), Duatepe (akt. Gökalp, 1991: 23), düğün salonu (Erzurum, 2017b: 163), Harput gülü (Onuk 2010: 78), Hatay oyası (Erzurum, 2017a: 189), Ilıca (Baykasoğlu, 1986: 106), İstanbul süpürgesi (Çomaklı, 2008: 14), Karasu (Sütçü, 2014: 73), karlı dağ (Çomaklı 2008: 47), Kore kilidi (Şenol, 2003: 29), millet bahçesi (Kurt, 2001: 81), minare (Nurhan, 1999: 216), otel odası (Onuk, 2005: 76), Takke Dağı (akt. Gökalp, 1991: 23)

7. Oya Yapımında Kullanılan Malzemelerin Temel Alındığı Oya Adları

Malzeme adlarının kullanıldığı yirmi yedi oya adı tespit edilmiştir. Kullanılan boncuklar, pullar, ağaç kabukları, bezler ve diğer malzemeler adlandırmada yer almıştır.

Anız⁴ oyası (Şenol, 2003: 36), balık pulu (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 235), boru boncuklu (Şenol, 1997: 18, 68), cam boncuklu (Şenol, 2003: 117), çaputlu (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 232), çetlemik oya⁵ (Şenol, 2003: 142), dağ lalesi⁶ (Şenol, 2003: 229), kavuz boncuklu⁷ (Şenol, 2003: 137), kılıç oya (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 116), mekikli (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 202), düz mekik (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 203), halka oyası (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 220), hortumlu boncuk (Şenol, 1997: 19), pamuk oya (Çomaklı, 2008: 21), pullu sokak (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 223), pullu boncuk (Şenol, 1997: 49), pullu örümcek (Şenol, 2003: 119), pullu filkete (Çomaklı: 2008: 59) söbü boncuklu⁸ (Şenol, 2003: 47), şalak boncuklu (Şenol, 2003: 137),⁹ Zengin oyası¹⁰ (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 214), zilli zarife¹¹ (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 226), birman oyası (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 234), incili (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 215), serum oyası (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 212), sutaşı oyası (Şenol, 1997: 5), tırl boncuklu¹² (Şenol, 2003: 155)

⁴ Balıkesir yöresinde oya yapımında kullanılan boru boncuğa yörede anız boncuk denilmektedir. (Şenol, 2003: 36)

⁵ Oya adını Balıkesir yöresinde oya yapımında da kullanılan çetlemik ağacı parçalarından alır. (Şenol, 2003: 142)

⁶ Oyanın yapımında dağ lalesi denilen çiçeğin tohumları kullanılmıştır.

⁷ Balıkesir yöresinde sarı büyük incilere kavuz boncuk denilmektedir. (Şenol, 2003: 137)

⁸ Oyanın yapımında kullanılan boru boncuğa yörede söbü boncuğu denilmektedir. (Şenol, 2003: 47)

⁹ Balıkesir yöresinde kavuz da denilen sarı büyük inciden yapılmış oya. (Şenol, 2003: 137)

¹⁰ Malzemenin ve emeğin çok olmasından dolayı verilen bir addır.

¹¹ Zil şeklindeki pulların kullanılmasından dolayı verilmiştir. Ayrıca pulların çok ve hareketli oluşu biraz hareketli bir mizacı da yansıtır. Aynı örnek Afyon yöresinde salkım saçak olarak da geçmektedir. (Kahveci, Bahşıoğlu, 2001b: 226),

¹² Balıkesir yöresinde boru boncuğa tırl boncuk da denilmektedir. (Şenol, 2003: 155)

8. Çeşitli Meslek ve Sanat Grupları ve Bunlarla İlgili Kavramların Temel Alındığı Oya Adları

Bu bölümde meslek gruplarını ilgilendiren yirmi oya adı tespit edilmiştir. Bu meslek grupları içerisinde genellikle devlet bürokrasisinde üst düzeyde olanların tercih edilmesi, esnaf kesiminin bunlar içerisinde pek yer almaması dikkat çekicidir.

Bakan koltuğu (Kahveci-Bahşişoğlu, 2001a: 189), bar kızı küpesi (Kurt,2011:227), başbakan merdiveni (Kurt, 2001: 111), Berber aynası (Kahveci-Bahşişoğlu, 2001b: 142), çoban kızı (Akt.Gökalp, 1991:23), dansöz küpesi (Kahveci-Bahşişoğlu, 2001b: 222), doktor kalbi (Kahveci-Bahşişoğlu, 2001b: 150), efe oyası (Kahveci-Bahşişoğlu, 2001b: 159), hünkar kurnası (Akt.Gökalp, 1992 : 26), paşa çadırı (Şimşek, 2007:7), paşa merdiveni (Çomaklı 2008: 40), sefil asker (Kurt,2011: 43), subay sırması (Kahveci-Bahşişoğlu, 2001a: 129), subay rütbesi (Şenol, 2003: 89), sultan tarağı (Kahveci-Bahşişoğlu, 2001a: 219), subay cimciği (Kahveci-Bahşişoğlu, 2001b: 147), subay düğmesi (Çomaklı, 2008: 31), sultan tacı (Kahveci-Bahşişoğlu, 2001b: 132), vezir köprüsü (Kaykanacı Bayram, 1992: 60), yaver düğmesi (Kaykanacı Bayram, 1992: 50).

9.Renkleri ve Renk Özelliklerinin Temel Alındığı Oya Adları

Renklerle ilgili on bir oya adı kaydedilmiştir. Renk adları seçilirken ya renk adlarına doğrudan yer verilmiş ya da o renk adının zihnimizde uyandırdığı göstergeler tercih edilmiştir.

Aktaş boncuğu (Şenol, 2003:225), buzlu cam (Kurt,2011: 261), çilli (Kahveci-Bahşişoğlu, 2001a: 186), ebruli (Kahveci-Bahşişoğlu, 2001b: 185), Galatasaray (Kahveci-Bahşişoğlu, 2001b: 157), kırçılı (Kahveci-Bahşişoğlu, 2001b: 186), sarı lira (Şenol, 1997: 88) yaprak dökümü (Onuk, 2010: 102), yavruağzı (Kahveci-Bahşişoğlu, 2001b: 208), yanardöner (Nurhan, 1999: 296), yakut oyası (Kahveci-Bahşişoğlu, 2001a: 179),

10. Kullanıldıkları Yerler ve Kullanım Amaçlarının Temel Alındığı Oya Adlar

Bu başlık altında sadece yedi oya adı tespit edilebilmiştir. Çünkü oya örnekleri kullanıldıkları yerlere göre değişmektedir. Hafif oyalar büyükanneler için hediye amaçlı kullanılırken, gösterişli oyalar gelinler tarafından kullanılmaktadır. Bu sebeple oya seçiminde kullanılan yer ve amaç çok önemlidir.

Babanne boncuğu (Kurt, 2001: 156), çocuk oyası (Akt.Gökalp, 1991:23), düğün çiçeği (Oral, 2010: 79), Efe oyası (Kahveci-Bahşişoğlu, 2001b: 158), kayalı kan damlası çiçeği¹³ (Oral, 2010: 74), kaynana oyası (Kahveci-Bahşişoğlu, 2001a: 181), sarılık oyası (Kahveci-Bahşişoğlu, 2001a: 188)

11.Ünlü Kişiler ve Onların Öne Çıkan Yönlerinin Temel Alındığı Oya Adları

Siyasi alanda ünlenmiş kişiler, sanatçılar, tarihi ve kültürel kimliği olan insanlar oya adlarında kendilerine yer bulmuştur. Onların uzuvları, kullandıkları eşyalar, sevdikleri varlıklar oyalarla sembolleştirilmiştir.

Atatürk çiçeği (Onuk, 2005: 187), Celal Bayar gözlüğü (Doğan, 2012: 433), Demirel anahtarı (Doğan 2012: 433), Demirel hoteri/foteri (Doğan, 2012: 433), Demirel gıdığı (Baykasoğlu, 1986: 81), Demirel şapkası (Kurt, 2001: 168), Diba/Diva kirpiği (Baykasoğlu, 1986: 82), Diba /Diva tırnağı (Baykasoğlu, 1986: 83), Çiller küpesi (Şenol, 2003: 177), Ecevit burnu (Şenol, 1997:35), Ecevit gülü (Onuk, 2005: 114), Ecevit süpürgesi (Kurt,2011: 262), Haskız (Kurt,

¹³ Gelinlerin düğün ertesi örtünmek, evliçe adım attıklarını göstermek için örttükleri bir oyadır. (Oral, 2010: 74)

2011: 266), Hürrem oyası (K5), Keloğlan (K6), Tansu Çiller eteği (Doğan 2012: 433), Zeki Müren göbeği (Kahveci-Bahşişoğlu, 2001b: 162), Zeki Müren kirpiği (Kahveci-Bahşişoğlu, 2001a: 152), Tanyeli (Doğan, 2012: 433), Türkan Şoray küpesi (Kahveci-Bahşişoğlu, 2001a: 149), Türkan Şoray göbeği (Kahveci-Bahşişoğlu, 2001a: 151),

12. Geometrik veya Geometrik Olmayan, Şekillerin Temel Alındığı Oya Adları

Oyaların görünüm itibarıyla insan zihninde çizdikleri geometrik ya da olmayan şekiller adlandırılmalarda başvurulacak yollardan biri olmuştur.

Akıtmalı (sopalı) (Kurt, 2001: 102), birdirbir (Yüksel, 1996: 49), çatal oya (Şenol, 2003:131), dirsekli (Çomaklı 2008: 33), geçgili oya (Şenol, 2003: 53), dik oya (Şenol, 2003: 129), iğrim büğrüm (Şenol, 2003:141), zigzak (Kahveci-Bahşişoğlu, 2001b: 180), kıvrım kıvrım (Kahveci-Bahşişoğlu, 2001b: 206), kırık oya (Baykasoğlu, 1986: 74), şen burma (Kahveci-Bahşişoğlu, 2001b: 206), sallamalı poylak¹⁴ (Şenol, 2003: 127), saçaklı (Şenol, 2003: 33), sarhoş yolu (Kahveci-Bahşişoğlu, 2001b: 212), sıralı (Yıldırım, 2014: 47), topak oya (Şenol, 2003:77), yan oya (Kahveci-Bahşişoğlu, 2001b: 224),¹⁵ yanyana (Kahveci-Bahşişoğlu, 2001b: 186), yan yattı çamura battı (Kurt, 2001: 153), püsküllü bela (Kahveci-Bahşişoğlu, 2001b: 227), tokurdaklı¹⁶ (Şenol, 2003: 34), top top oya (Kahveci-Bahşişoğlu, 2001b: 241), üçgen oya (Onuk, 2005: 267)

13.Oyanın Örnek Alındığı Kişi, Yer ve Örneği İlk Oluşturan Dolayı Verilen İsimler

Tespit edilen yirmi oya adında; örneğini aldıkları yer ve kişilerin adına yer verilmiştir. Oyanın gerçek adı bilinmiyorsa kişi aldığı yerin ve kişinin adını oyasına vermiştir. Böylece oyanın gerçek adı dışında ikinci bir adlandırma daha yapılmıştır.

Durak boncuğu (Şenol, 1997: 62), Emine oyası (Kahveci-Bahşişoğlu, 2001a: 182), Never oyası (Baykasoğlu, 1986: 107), Pakize oyası (Kahveci-Bahşişoğlu, 2001a: 190), göçmen oyası (Kahveci-Bahşişoğlu, 2001a: 191), Kelkevser oya (Şenol, 2003: 144), Kıbrıslı (Kahveci-Bahşişoğlu, 2001a: 224), Sütçü Emine'nin karanfili (akt.Gökalp, 1991:23), Şeker Hoca Fatma'nın gülü (akt. Gökalp, 1991: 23), Şahver Hanımın kakülü (akt. Gökalp, 1991: 23)

14.Oyanın Yapılışı Sırasında Karşılaşılan Zorluklar, Kullanılan Yöntemlerin Temel Alındığı Oya Adları

On üç oya adının tespit edildiği bu bölümde genellikle örme aşamasında karşılaşılan zorluklar dikkate alınmıştır. Bazı oyaları yapmak için aklın ve fikrin bir arada çalışması gerekir. Akıl ve fikirle birlikte ilerlemesi zor olan oylar kişilerin başına püsküllü bir bela olarak sarılmakta, iş en son mahkemede bitmektedir. Oyanın zorluğunu anlatmak için verilen isimlerle somutlaştırmaya gidilmiştir.

Akıllı kızın zekası (Kurt, 2001: 81), akıl fikir oyası (Kahveci-Bahşişoğlu, 2001a: 227), atmış akıl yetmiş fikir (Onuk, 2005: 280), beş adım (Baykasoğlu, 1986: 91), bir alt bir üst (Kahveci-Bahşişoğlu, 2001a: 208), çelik¹⁷ (Kahveci-Bahşişoğlu, 2001a: 207), çitime (Şenol, 2003:131), dertli oya (Sütçü, 2014: 73) dörtlü giden oya (Şenol, 1997: 42), püsküllü bela (Kahveci-

¹⁴ Boru boncuğuna Balıkesir yöresinde “poylak” da denilmektedir. (Şenol, 2003: 127),

¹⁵ Aynı örnek Çorum'da ipekli bel ve aşk merdiveni, Ordu yöresinde dolgulu püskül olarak adlandırılmaktadır. (Kahveci, Bahşişoğlu, 2001b: 224)

¹⁶ Balıkesir yöresinde püsküle tokurdak denilmektedir. Oya püsküle benzetildiği için bu ad verilmiştir. (Şenol, 2003: 34)

¹⁷ Boncukların çok sert ve sık bir şekilde çelik gibi sert durmasından dolayı çelik denilmektedir. (Kahveci, Bahşişoğlu, 2001a: 207)

Bahşıoğlu, 2001a: 201), sündürmeli (Şenol, 1997: 16), üçlü giden oya (Şenol, 1997: 10), mah-kemeli oya (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 193).

15. İnsanların Sahip Olmayı Arzuladıkları Para, Ev, Çocuk gibi Varlıkların Temel Alındığı Oya Adları

Para, ev, çocuk gibi insanların sahip olmayı arzuladıkları varlıklar sekiz oya adına yansımıştır. İnsanlar, sahip oldukları veya olmak istedikleri varlıkları oyaya aktarmak suretiyle bunları bir mesaj olarak kullanmışlardır.

Beşi bir yerde (Onuk, 2005: 260), dört kız dört oğlan (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 189), ikizler (Şenol, 2003: 57), üç oda bir salon (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 186), iki oda bir salon (Şimşek, 2007: 1200), zengin kemeri (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 199), zengin salatası (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 213), zengin oya (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a:194)

16. Duyguların Temel Alındığı Oya Adları

İnsanların çeşitli duygularını doğrudan yansıtan yirmi yedi oya adı tespit edilmiştir. Oyalar diğ-er el sanatlarına göre sözsüz iletişimin en iyi sağlandığı sanat dalıdır. Eşlerin birbirleriyle olan muhabbetini ya da kırgınlığını, sevgililerin birbirlerine karşı olan hislerini yansıttıkları oya adla-rı bulunmuştur.

Ana güldüren (Baykasoğlu, 1986: 61), bey beğendi hanım sürmelendi (Baykasoğlu, 1986: 62), Bülbül dala kondu (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 23), cilveli (Baykasoğlu, 1986: 65), elti eltiye küstü (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 215), elti eltiye karşı (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 180), hanım sıkıldı bey sokuldu (Gökalp, 1991: 23), hanım sarıldı (Çomaklı,2008:18), istek (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 151), iki elti yanyana (Yüksel, 1996: 37), muradım (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 151),aşk kapıda (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 207), aşk üçgeni (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 153), aşkın dikenli yolu (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 212), gönlüm sende (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 209), gülen gözler (Yüksel, 1996: 22), iki gönül arası (Çomaklı 2008: 37), neşeli (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 209), öte get hanım sıkıldı canım (Kurt, 2001: 99), sadrazam mühürü¹⁸ (Oral, 2010: 83) sırmalı kaymak tabağı¹⁹ (Oral, 2010: 80), Sokak kav-gası (Akt. Gökalp, 1991: 24), saray önü kavgası (Akt. Gökalp, 1991: 24), sevda yolu (Çomaklı 2008: 29), yar ardıma düştü (Baykasoğlu, 1986: 79), yar bana küstü (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 240), yandım varamadım (Gökalp, 1991: 23), yan yana can cana (Çomaklı,2008:16),

17. Oyanın Güzellik Derecesinin, Maddî ve Manevî Değerinin Temel Alındığı Oya Adları

Yedi oya adının bazılarında örneğin şirinlik bazılarında da güzellik vurgulanmıştır.

Çamlıbel güzeli (Yüksel, 1996:25), cimcime (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 146), çiflik sattıran (Baykasoğlu, 1986: 67), elti çatlatan (Şenol, 2003:55), malak saptıran (Baykasoğlu, 1986: 75), padişah oya²⁰ (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001b: 156), sade güzel (Markaloğlu, 1986: 55)

18. Yiyecek, İçecek ve Onların Sunum Şekillerinin Temel Alındığı Oya Adları

Dokuz oya adına yer verilmiştir.

Akide şekeri (Kurt,2011: 320), kesme şeker (Nurhan, 1999: 316), leblebi (Şenol, 1997: 86), mantı (Kahveci-Bahşıoğlu, 2001a: 206), maydanoz (Şenol, 1997: 34), mercimek (Şe-

¹⁸ Gelinin kararlı bir kişiliğe sahip olduğunu gösterir. (Oral, 2010: 83)

¹⁹ Örtünen kişinin mutlu olduğunu, her şeyin yolunda gittiğini ifade eder. (Oral, 2010: 80)

²⁰ Oyanın çok emek istemesi ve gösterişli olması sebebiyle padişahlara layık, herkes sahip olamaz anlamını da içerir.

nol,1997:78), muz (Şenol,1997:60), tatar²¹ (Şimşek,2007:1199), tatarlı karnabahar (Şimşek,2007:1199)

19. Taraftarı Olunan Siyasi Parti ve Takımların İşaret ve Sembollerinin Temel Alındığı Oya Adları

Dört oya adında spor ve siyaset alanındaki tercihler yansıtılmıştır.

Galatasaray (Kahveci-Bahşişoğlu, 2001b: 157), altı ok (Kocabaş, 2000: 58), ampül (K4), kurt başı (K1, K4)

20. İsimlerini Halk İnanmalarına Bağlı Kavramlardan Alanlar

Oyanın halk inanışlarına bağlı olarak onu takan kişiye bolluk ve bereket getirmesi beklenmiştir. Şaman geleneğini yansıtan, takan kişiyi nazardan koruyacağına inanılan oyalar meydana getirilmiştir. İnançlarla ilgili kavramların yansıdığı altı oya adına ulaşılmıştır.

Nazarlık (Kahveci-Bahşişoğlu, 2001b: 138), çarkıfelek (Kahveci-Bahşişoğlu, 2001b: 155), dilek ağacı (Çomaklı,2008:19), muska oya (Şenol, 2003: 59), şeytan bacağı (Çomaklı 2008: 37), bereket oya (Çomaklı,2008:16)

21. Bunların Dışında Yer Alan Oya Adları

Oya adlarında insan psikolojisi ve değişkenliğin çok fazla yer alması sebebiyle bazı oya adlarının neden verildiği tam olarak tespit edilememiş ya da bunlar mevcut gruplara dâhil edilememiştir. Bu oya adlarının da kaybolmaması için sınıflandırmada bunlara yer verilmiştir. Bunların dışında da herhangi bir gruba dâhil edemediğimiz oya adları şunlardır:

Püsküllü bela (Kahveci-Bahşişoğlu, 2001a: 201), hükümet düğmesi (Onuk, 2005: 104), mektep çocuğu²² (Nurhan, 1999: 196), düldülbenet (Onuk, 1988: 30), meclis kuruldu (Gökalp, 1991:23), tonton ailesi (Kahveci-Bahşişoğlu, 2001b: 158), cihan yandı (Onuk, 2010: 83), eski kafa (Onuk, 2010: 123), gönül dolabı (Onuk, 2010:174) yan komşu (Kahveci-Bahşişoğlu, 2001a: 187)

Sonuç

Türkçede 449 oya adı üzerinde yapılan bu çalışmadan hanımların oyalarına ad verirken en çok çevrelerinde gördükleri bitkilerden yararlandıkları görülmüştür. Özellikle çiçeklerin süsleme ve süslenmede önemli bir yerinin olması sebebiyle daha çok çiçekli bitkiler tercih edilmiştir. Bitki adlarından sonra en çok çevrede bulunan eşyalardan faydalanılmış; yetmiş bir oya eşyalardan hareketle adlandırılmıştır. Hayvanlarla ilgili kavramlara ise atmış üç oya adında yer verilmiştir. Bitkiler, çevrede kullanılan eşyalar ve hayvansal kavramlar oya adlarında en çok tercih edilen unsurları oluşturmuştur.

Oyalar bölgeden bölgeye değişmektedir. Bölgenin bitki örtüsü, âdetleri, gelenekleri, gelir durumu, geçim kaynakları vb. birçok sebep oyaların çeşitlenmesine ve yöre kültürünü de yansıtan özgün isimler almasına sebep olmuştur. Örneğin Kilis yöresinde “şamıdut” olarak bilinen bölgeye has bir dut türü, oyada “şamıdut oyası” olarak isimleşmiştir. Balıkesir yöresinde “çetlemik ağacı” kabuklarının oyada kullanılmasından dolayı oya “çetlemik oyası” olarak adlandırılmıştır.

Ayrıca insanların psikolojik durumları da oya adlarını önemli ölçüde etkilemiştir. Oyayı üreten

²¹ Tatar Isparta yöresinde mantıya benzeyen bir tür makarnaya verilen ad. (Şimşek,2007:1199)

²² Bu oyayı takan kişinin eşinin okumuş, makam mevki sahibi olduğunu anlatır. (Nurhan, 1999: 196),

veya kullanan kişiler aynı oyaya kendine rakip olan kişiye göre farklı adlar verebilmektedirler. En yakın rakip komşu ise güzel ve gösterişli bir oyaya “komşu çatlatan”, rakip elti ise “elti çatlatan” adı verilerek iletilmek istenen mesaja göre oya adlarında değişiklikler yapılmıştır.

“Yılan kemiği, domates, biber, papatya” gibi bazı oya adları hiç değişmeden Anadolu’nun birçok bölgesinde görülebilirken “kuş gözü, koyun gözü” gibi oyalar aynı yöre içinde bile farklı adlarla anılabilmektedir. Örneğin kıvrımlar şeklinde ilerleyen bir boncuk oyasına Ankara yöresinde hem “pisi patisi” hem de “sarhoş yolu” adı verilebilmektedir. Oyaların adlandırılmasında etki eden en önemli faktörler kişilerin algısı ve ruh halleridir.

Bir oyanın ilk olarak kimin tarafından adlandırıldığını tespit etmek zordur. Oya ilk yaratıcısından başka kişilere örnek yoluyla dağıldığı için şekil ve renk değiştirebilmektedir. Yapılan ekleme ve çıkarmalarla oyanın adı değişebilmektedir.

Adlandırmalar yapılırken seçilen sözcüklerin çoğu günlük dilde kullanılan sözcüklerdir. Ad aktarmalarından ve deyim aktarmalarından önemli ölçüde faydalanılmıştır. Adlandırmalarda yöresel kelimelere de yer verilmiştir. Tek kelimededen oluşanların yanında, kelime grupları ve cümle yapısında olan oya adları da tespit edilmiştir. Cümle biçiminde olan adların olması oyaların doğrudan bir mesaj iletmeye yönelik olarak da adlandırıldığının bir göstergesidir.

Oyalar her ne kadar seksenli yıllardaki itibarı görmese de oya adlarında geçmiş yıllarda yaşayan kişilerin yer almasının yanı sıra son yıllarda popüler olan kişi ve partilerin de yer alması bu sanatın canlı olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Ayrıca oya adlarının birçoğunu tespit etmede faydalandığımız “Türk Oyaları Kataloğu” adlandırmalar konusunda yetersiz kalmıştır. Bu eserin tekrar gözden geçirilerek yeni baskısının yapılması gerekmektedir.

Türkçe Sözlük ve Derleme Sözlüğü oya adları konusunda neredeyse hiç malzeme içermemektedir. Dilimizin terim varlığında önemli yer tutan bu adlandırmaların ilgili sözlüklerimizde yer alması ve terim olarak dilimize kazandırılması gerekir.

Oya adlarının sosyoloji, psikoloji, botanik, zooloji, dil bilim, tarih gibi daha birçok bilim dalı ile bağlantısı vardır. Özellikle sosyoloji ve psikoloji biliminin mutlaka oyalar üzerinde çalışma yapması gerekmektedir.

Ad olarak 449 tanesine ulaşabildiğimiz oyalar Türk kültüründe önemli bir yer tutmaktadır. 21 bölüm şeklinde sıraladığımız adlandırmada yer verilen kavramlar Türk insanının bu alanda ne kadar yaratıcı olduğunu göstermesi bakımından da son derece önemlidir.

KAYNAKLAR

Aydın, Elmas, (2015), Hatay Samandağ İlçesi İğne Oyalarının İncelenmesi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Atay, Ayten, (1987), Örücülük, MEB, İstanbul.

Baykasoğlu, Nursel, (1986), Tavşanlı İğne Oyaları, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Bahşişoğlu, Ayşegül, Kahveci Mücella, (2001a), Türk Oyaları Kataloğu 1, Kültür Bakanlığı yayınları, C.1 Ankara.

Bahşişoğlu, Ayşegül, Kahveci Mücella, (2001b), Türk Oyaları Kataloğu 2, Kültür Bakanlığı

- yayınları, C.2 Ankara.
- Boz, Erdoğan, Afyonkarahisar Merkez Ağzı (Dil Özellikleri-Metinler-Sözlük), Gazi Kitabevi, Ankara, 2006.
- Caferoğlu, Ahmet (1994), Anadolu Dialektolojisi Üzerine Malzeme 1, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara.
- Caferoğlu, Ahmet (1994), Anadolu Ağızlarından Toplamalar, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara.
- Çomaklı, Zekiye, (2008), Anam Başka Bağlar Bacım Bir Başka “Erzurum Oyaları”, Aktif Yayınevi, Erzurum.
- Doğan, N. (2012). “Ad Bilimi Açısından Havza ve Vezirköprü Ağızlarında Oya Adları.” Samsun Sempozyumu Bildirileri (13-16 Ekim 2011), 1, s. 431-439
- Erdoğan, Songül, (2017), “Söz Varlığı Açısından Kırşehir Yöresi Oyaları”, (20-23 Nisan), IBAD-2017 2. Uluslararası Sosyal ve İnsan bilimleri Kongresi, İstanbul.
- Erdoğan, Songül, (2018), Türk Oyaları Kataloğu’ndan Derleme Sözlüğü’ne Katkılar, Turkish Studies, Volume13/20, Summer, 437-450
- Ercilasun A.B.- Akkoyunlu, Ziyat, (2014), Kaşgarlı Mahmud Divân-ı Lügâti’t Türk Giriş, Metin, Çeviri, Notlar, Dizin, TDK, Ankara.
- Erzurum, Kenan, (2017a), Türkmen ve Avşar Örgüleri Kadirli’nin Oyaları 1, İstanbul.
- Erzurum, Kenan, (2017b), Türkmen ve Avşar Örgüleri Kadirli’nin Oyaları 2, İstanbul.
- Gökalp, Gönül, (1991), Elazığ İğne Oyaları, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gülensoy, Tuncer, (2007) Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü, C.1-2. TDK, Ankara.
- Günşen, Ahmet, Kırşehir ve Yöresi Ağızları, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara, 2000
- Kahveci, Mücella, (1998), İğne oyaları, Art Decor, 58, 19-23.
- Kale, Meryem, (1985), Çanakkale Biga Çuvaş Köyü Oyaları, Ankara.
- Kocabaş, Mine, (2000), Kocaeli İlinde Yapılan İğne Oyası Ürünler Üzerine Bir Araştırma, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kurt, Gülten, (2001), Konya İli Seydişehir İlçesinde Yapılmakta Olan Boncuk Oyaları Üzerine Bir Araştırma, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kurt, Gülten, (2011), Akdeniz Bölgesi Boncuk Oyalarından Yapılan Ürünlerin İncelenmesi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kaykanacı Bayram, Muammer, (1992), İğne Oyası Teknikleri ve Kastamonu İğne Oyaları.
- Korkmaz, Zeynep, (1994), Nevşehir ve Yöresi Ağızları, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara.
- Markaloğlu Şehdabe, (1986), Nallıhan İğne Oyaları,
- Meriç, A. (1992), Malatya İğne Oyaları. Kültür ve Sanat, 12, 33-34.

- Mersinlioğlu, Munise, (2007), Yalova İğne Oyaları, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Nurhan, Özlem,(1999), Denizli Yöresi İğne Oyaları ve Çağdaş Yorumları, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Onuk,Taciser, (2005), Osmanlıdan Günümüze Oyalar, Ankara Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Onuk, Taciser, (1988), İğne Oyaları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. Ankara.
- Onuk, Taciser, (2010), İğne Oyaları, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Onuk, T. Akpınarlı F. (2007) Somut Olmayan Kültürel Mirasımızdan El Sanatları.
- Prof.Dr. Taciser Onuk'a Armağan, BRC Basım, Ankara, s.54-56.
- Oral, Canan, (2010), Amasya İğne Oyaları, Amasya Valiliği Yayınları, Amasya.
- Ögel, Bahaddin, (1991) Türk Kültür Tarihine Giriş 5, Kültür Bakanlığı Yayınları, 638 Kültür Eserleri Dizisi, Ankara.
- Öğüt, Gürel, (1973), “Oyacılık Sanatı ve Kütahya Oyaları”, 13. Türk Etnografya Dergisi, MEB, İstanbul, s.55-70
- Özaslan, Mustafa (2015), Kilis Yöresinde Kullanılan Oya Motifleri Kilis Oyaları, Kilis Valiliği yayınları, Kilis.
- Saroğlu, Aysel, (1991), Rize Çayeli İlçesinde Yapılan İğne Dantelleri, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sürür, Ayten, (1984), “Oyaların Dekoratif Değerlendirilmesi Türk Dokuma Sanatından Örnekler”, Türk Süsleme Sanatları Serisi.
- Sürür, Ayten, (1983), “Oyaların Dekoratif Değeri”, Türkiyemiz, 41,11-13
- Sürür, Ayten, (1980), “İzmir’in Baskılı Çemberleri”, Türkiyemiz, 32, 1-7
- Sütçü, Arzu, (2014), Sakarya İli Karasu İlçesi İğne Oyaları, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şenol, Sevgi, (1997), Konya Güneysınır Boncuk Oyaları, Bursa.
- Şenol, Sevgi, (2003), Balıkesir Boncuk Oyaları, İstanbul.
- Şimşek, Habibe, (2007), “Uluborlu (Isparta) Çeki Oyaları”, ICANAS 38, Uluslararası Asya ve Afrika Çalışmaları Kongresi Bildirileri 10-15 Eylül 2007, Ankara.
- Toparlı, R.; Vural, H.; Karaatlı, R. (2003), Kıpçak Türkçesi Sözlüğü, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara.
- Turan, Zikri (2006), Artvin İli Yusufeli İlçesi Uşhum Köyü Ağzı, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara.
- Türkçe Sözlük, (2005) Türk Dil Kurumu Yayınları (10.Baskı), Ankara
- Yıldırım, Nurcan, (2014), Sakarya İli Geyve İlçesi İğne Oyaları, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yüksel, Semra, (1996), Kırıkkale İğne Oyları Üzerine Bir Araştırma, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kaynak Kişiler

K1: Sevgi Erdoğan, Ev hanımı, 45 yaş, İlköğretim mezunu, Bağlama Kasabası-Niğde. K2:

Sevilay Efkal, Ev hanımı, 40 yaş, İlköğretim mezunu, Merkez, Niğde

K3: Sümeyye Tankut, 20 yaş, Lisans Öğrencisi, Manisa

K4: Figen Erdoğan, Ev hanımı, 23 yaş, Lise mezunu, Bağlama Kasabası-Niğde.

K5: Ümmühan Ecemiş, Ev hanımı, 28 yaş, İlköğretim mezunu, Hacıabdullah Kasabası, Niğde

K6: Güllü Özdemir, Ev hanımı, 55 yaş, İlköğretim mezunu, Gümüşhane